

Евангелските църкви – между казионността и съпротивата

Живко Лефтеров

В съвременната българска история все още съществуват проблеми, които са слабо проучени. Един от тях е свързан с историята на различните вероизповедания и църкви през тоталитарния период. За разлика от немалкото изследвания посветени на Българската православна църква (БПЦ), Католическата църква и мюсюлманското изповедание, с малки изключения такива почти липсват за евангелските църкви, арменската апостолическа църква и израилтянското изповедание. Една от причини вероятно е в техния относително малък брой и тежест в обществото. Въпреки това, евангелските църкви са пример за това как една такава малка религиозна общност може да води активен религиозен живот в условията на един тоталитарен атеистичен режим, да проявява различни форми на несъгласие (пасивна съпротива) с действителността в страната, но едновременно да дава и примери за казионност.

В настоящия доклад, въпреки неговата краткост, бих искал доколкото е възможно да открия различните форми на несъгласие и съпротива, фиксирани и окачествени като такива в партийните документи и документите на органите за сигурност. През цялото комунистическо управление именно евангелските църкви ще бъдат определяни като най-нелоялни и създаващи най-много проблеми на „религиозния фронт”. Те са възприемани от комунистическата партия за идеологически враг най-вече поради връзките, които поддържат със свободния свят и откровената неприязън, с която една немалка част от пасторите от различните деноминации се отнасят към безбожната власт. Също така ще се опитам да маркирам и водената диференцирана политика към различните протестантски деноминации, формирана въз основа именно на фактора лоялност.

Разбира се, няма как да си отговорим на така поставените изследователски въпроси, ако не познаваме съществуващата в Съветския

съюз практика и водената от КПСС религиозна политика спрямо тамошните евангелски църкви. Поради тази причина тя също ще бъде застъпена в изложението. Следвайки опита на съветските комунисти, чиято официална позиция е, че освен Руската православна църква (РПЦ) всички останали вероизповедния са „религиозни култове и секти”, българските комунисти през цялото си управление ще характеризират евангелските църкви като „протестантски секти” и няма да променят своето мнение за тях.

Надявам се също така настоящият доклад да спомогне и за все още неслучилия се истински разговор/дебат в евангелската общност относно тоталитарното минало и съществуващите форми на сътрудничество с комунистическата власт.¹

* * *

В първите години след болшевишката революция, евангелските църкви в СССР с ползват с относителна свобода за сметка на Руската православна църква (РПЦ), която е охарактеризирана като контрареволуционна сила и крепител на експлоататорския строй. Поради тази причина новата власт не се стреми към сътрудничество с нея, а започва да провежда действия целящи нейното изтласкване от политическия,

---

¹ Въпросът намира отзвук единствено в електронното издание „Свобода за всеки”. В бр. 12 от 2007 е публикувана редакционната статия „Въпросът за доносничеството в протестантската църква”, провокирана от текст на пастора от Божията църква Павел Игнатов, оправдаващ принудителното сътрудничество с комунистическите служби за сигурност. Четири години по-късно, бр. 27 от юни 2011 г. е изцяло посветен на темата и носи показателното заглавие „Тайните служби и свободата на вярата и съвестта”. Заслужаващите внимание статии на Вениамин Пеев, Момчил Петров, Анатолий Еленков и Виктор Костов, обаче, или разглеждат въпроса от богословски аспект, или се спират на отделни случаи по места, или наблюдават преди всичко на съдебните процеси от края на 40-те години на XX в. Въпреки това, те притежават безспорни качества, като пръв опит да се повдигне завесата около един дълго избягван поради своята конфликтност въпрос. В тях се срещат и важни констатации за съвременното състояние на евангелските църкви. Така например, изключително интересни са сведенията в статията на Анатолий Еленков за напъните на бивши сътрудници и агенти на Държавна сигурност и настоящи служители на ДАНС да сформират Ромски християнски съюз, включващ ромските пастори от всички деноминации. // <<http://svobodazavseki.com/broj-27>> (Посетен на 21.01.2011 г.)

икономически и културен живот на страната, съпроводени с невиджани по жестокост репресии.²

Евангелската общност е силно засегната едва след приетото на 8 април 1929 г. от Съвета на народните комисари (СНК) постановление „За религиозните сдружения“, което въпреки многократните изменения и допълнения остава в сила до края на 80-те години. С него дейността на религиозните общности е окончателно поставена под тоталния контрол на държавата. Забранява се всякаква религиозна дейност, организирането на детски, юношески и женски дружества, откриването на библиотеки и читални и др. На следващата година са внесени промени и в Конституцията на РСФСР, с които се забранява религиозната пропаганда. Всичко това дава правно основание за рязко намаляване правата на вярващите и поемане на нов политически курс имащ за крайна цел изкореняване на религията в СССР. Така до началото на Втората световна война, претърпялата вече тежки удари РПЦ е почти унищожена, а църквите, които остават действащи са едва 5 % от броя им през 1920 г. На същия терор и преследване са подложени и последователите на евангелските църкви. Арестувани са по-голямата част от пасторите и много от активните вярващи, които са масово осъждани за „антисъветска агитация“. По непълни данни само от двете най-многобройни деноминации – Съюз на евангелските християни и Съюз на баптистите са осъдени над 25 000 души, от които около 22 000 загиват в лагерите. От молитвените домове почти всички са закрити с изключение на два, в Москва и Новосибирск. Практически престават да съществуват организационните

---

² До 1922 г. са закрити 600 манастира, разстреляни са 28 епископи, хиляди свещеници и монаси са убити или заточени, около 10 000 миряни са убити защитавайки вярата си. Нова вълна на терор се развихря през 1922-1923 г. във връзка с постановлението „За реда на изземване на църковните ценности“ по повод кампанията за помощ на гладуващите в Поволжието. В хода на тази кампания смъртта си намират нови 2691 свещеници, 1962 монаси и 3447 монахини. – Губкин, Олег. Русская Православная Церковь под игом богоборческой власти в период с 1917 по 1941 годы. Санкт-Петербург, 2006. // <http://sir35.ru/Orthodoxy/Ch_606.htm> (Посетен на 21.01.2011 г.); Иванова, Зоя. Съдбата на Руската православна църква при съветската власт. – В: Българската православна църква – минало и настояще. Сборник. С., 2009. 178-181.

съюзи на църквите, а вярващите започват да организират богослужения нелегално, което пък дава постоянни поводи на властта за нови репресии.³

В годините на Втората световна война съветската религиозна политика се променя кардинално. Възраждането на религиозния живот в окупираните от немската армия територии, патриотичното настроение сред свещенослужителите на Руската православна църква (РПЦ), предстоящата среща на тримата големи в Техеран през 1943 г., потенциалните възможности за използване на РПЦ като канал за съветско влияние в чужбина, карат Сталин да преосмисли дотогавашното отношение към църквата като политически враг на съветската държава и към духовенството като контрареволуционна сила.⁴ През септември 1943 г. по инициатива на съветското ръководство е сключен устен компромис с ръководството на РПЦ. Църквата получава статут на покровителствено от държавата изповедание, в замяна на което тя поема ангажимента да обслужва интересите на Съветския съюз в областта на външната политика и пропаганда. Създаден е и специален държавен орган, имащ за задача да провежда новата политика – Съвет по въпросите на РПЦ.⁵

На 19 май 1944 г. СНК на СССР издава постановление за формиране и на Съвет по въпросите на религиозните култове, който трябва да осъществява връзка между правителството на СССР и ръководителите на неправославните религиозни общности в страната: армено-григорианци, католици, гръко-католици (униати), лутерани, мюсюлмани, израилтяни, будисти и др. Въпреки че Съветът по въпросите на религиозните култове е отделен държавен орган, неговите функции и задачи са аналогични с тези на Съвета по въпросите на РПЦ.⁶

---

³ Алексеева, Людмила. История инакомыслия в СССР. // <<http://www.memo.ru/history/diss/books/ALEXEEWA/index.htm>> (Посетен на 24.02.2011 г.)

⁴ Шкаровский, М. В. Цит. съч. 188-191; Андреев, Андрей. Руската православна църква през първата половина на XX век. В. Търново, 2006. 187-188.

⁵ Волокитина, Татьяна. Болгарская православная церковь в конфессиональной политике Москвы на рубеже войны и мира (1944-1945 гг.) – В: Международна научна конференция България и Русия между признателността и прагматизма. Доклади. С, 2008. 508.

⁶ Дупленская, Е. Н. Совет по делам религиозных культов при СМ СССР: история создания, основные направления деятельности. // <<http://www.rusoir.ru/print/01/53/index.html>> (Посетен на 27.02.2008 г.)

Съветът по въпросите на религиозните култове, следвайки новата сталинова политика е натоварен със задачата да постави под ефективен контрол неправославните изповедания чрез обединение и централизиране на управителните им органи. Поради тази причина през 1944 и 1945 г. е разрешено провеждането на конгреси, които за изберат нови ръководни органи на вероизповеданията, престанали да водят организационен живот в довоенния период на „войнстващ атеизъм“. Смятаните за лоялни се подкрепят в техните искания за откриване на храмове, молитвени домове, духовни учебни заведения, издаване на религиозна литература и пр. Така през октомври 1944 г. две от най-големите евангелски организации – Всероссийският съюз на евангелските християни и Съюзът на руските баптистите се обединяват в един съюз – Всесъюзен Съвет на евангелските християни и баптисти (ВСЕХБ). След няколко опита да бъде регистриран Съюз на петдесетните църкви, през август 1945 г. неговото ръководство подписва съглашение за обединение с ВСЕХБ. Една част от петдесетниците, обаче, не одобрява обединението и продължава да съществува полулегално като непризната деноминация, което автоматично води до репресии от страна на органите за сигурност. Освен тях извън процеса на регистрация остават редица определяни за антисъветски и антидържавни секти.⁷

Следвайки съветската практика в първите години след 9 септември БРП /к/ също демонстрира благосклонност към евангелските църкви в България. Формалната подкрепа от страна на евангелските църкви е нужна на новата власт в периода на нейната международна легитимация и овладяване на формациите в ОФ. В отговор на дадената им относителна свобода на действие ръководствата на отделните евангелски църкви, членове на Съюза на обединените евангелски църкви (СОЕЦ)⁸ смятат, че е настъпило време за

---

⁷ М.И. Чернов (М.И. Одинцов). Евангелское движение в Советском Союзе: трудности возрождения и внутренние противоречия, отношения с государством. 1944-1955 гг. / Свобода совести в России: исторический и современный аспекты. Сборник статей. Выпуск 3. М., 2006. // <<http://www.rusoir.ru/president/works/196/>> (Посетен на 22.02.2011 г.)

⁸ Създаден през 1909 г. Първоначално в него влизат три съюза: Съюз на евангелските църкви (СЕЦ, след 9 септември 1944 г. Съюз на евангелските съборни църкви), Съюз на евангелските методистки църкви (СЕМЦ) и Съюз на евангелските баптистки църкви (СЕБЦ). СОЕЦ се управлява от Върховен съвет, избиран на общ за всички църкви събор. Съюзът излъчва и свой религиозен представител, с правомощия да го представлява, както пред държавните

справедливо урегулиране на отношенията с държавата и признаване на техните устави, които те депозират в Дирекцията на изповеданията за утвърждаване.

Съюзът на църквите на адвентистите от седмия ден (СЦАСД), който не е част от СОЕЦ, в първите месеци след 9 септември също прави постъпки за узаконяване на своята дейност. От Дирекцията на изповеданията препоръчват на адвентистите да се присъединят към СОЕЦ, но получават отказ с мотив за догматични различия. Това кара СЦАСД да предприеме самостоятелни опити за одобряване на устава на църквата.⁹ Същото прави и СЦАСД – реформаторско движение, който депозира своя устав през февруари 1945 г.¹⁰

Тези инициативи не сполучват, тъй като новата власт по съветски пример желае да урегулира отношенията си едновременно с всички евангелските църкви. За целта е изработена една обща „Проекто-наредба за устройството и управлението на евангелските църкви“. Въпреки неколкото изменения в наредбата, Върховният съвет на СОЕЦ твърдо се противопоставя на нейното приемане, като при всеки подходящ случай потвърждава невъзможността тя да уреди устройството и управлението на евангелските църкви в България.¹¹

Чрез засилените контакти между Дирекцията на изповеданията и представителите на СОЕЦ, чиито мнение се иска при всеки един възникнал въпрос, комунистическата власт създава илюзията за съществуването на реална религиозна свобода и желание за диалог с църквите. Истинското отношение към тях, обаче, научаваме от доклад на Димитър Илиев до мин.-председателя Кимон Георгиев от 17 ноември 1947 г. Директорът на изповеданията схваща функциите на повереното му ведомство напълно в

институции, така и в отношенията с другите религиозни общности в страната. През 1935 г. Съюзът на евангелските петдесятни църкви (СЕПЦ) също се присъединява към СОЕЦ.

⁹ АМВнР, ф. 10, оп. 9, преписка 51, л. 1-2.

¹⁰ Пак там, преписка 66, л. 1-3.

¹¹ Пак там, преписка 119, л. 1-2, 13-14. Това е повод директорът на изповеданията Димитър Илиев да сформира през септември 1947 г. комисия, която да проучи представените в МВРИ устави. Нейното заключение потвърждава отново официалната позиция, че е нужно приемането на една обща наредба, тъй като се констатира, че чрез своите устави евангелските църкви се опитват „да отбягнат какъвто и да е надзор или контрол от страна на Министерството“. – Пак там, л. 21.

духа на партийната политика за пресичане влиянието на САЩ и империалистическия лагер „чрез тези религиозни агентури в страната”, следвайки политика за „намалява църковното и политическо влияние на тези поддържани от американското министерство на външните работи и американските империалисти протестантски църкви”.¹² Очевидно в провеждането на тази политика комунистическата власт има успехи, тъй като всички евангелски църкви в този период действително се държат лоялно и подкрепят политическите промени и ориентация на страната. В тази връзка от есента на 1947 г. Върховният съвет на ОЕЦ започва да издава специални окръжни и послания с проправителствена насоченост.¹³

Врѣх на тази нетипична за евангелските църкви казионност е приемането на новата Димитровска конституция през декември 1947 г. През януари 1948 г. на свое заседание членовете на Върховния съвет на ОЕЦ са принудени да приемат и подпишат „Тържествено обещание” за съвместно спазване на новата конституцията и лоялно изпълнение на задълженията, които тя налага.¹⁴ На 8 февруари е изпратено и окръжно до всички пастири и проповедници с което те биват подканени също да подпишат „Тържественото обещание”. За самата конституция пък не се пестят суперлативи: „прекрасна”, „една от най-прогресивните”, „една от най-свободолюбивите”, „правова красота” и др. Нетипично за стила на документите с автор Върховният съвет на СОЕЦ, често се срещат фрази и словосъчетания

---

¹² АМВнР, оп. 9, преписка 376, л. 5.

¹³ Така например в окръжно на Върховния съвет на ОЕЦ до пасторите и проповедниците от 19 ноември 1947 г. се дава отговор на най-важния въпрос на деня – оформянето на двата противостоящи блока, особено след учредяването пред септември 1947 г. на Комунистическото информационно бюро (Коминформбюро). Върховният съвет призовава всички евангелисти в страната да застанат на страната на правителството и да съдействат на всички правителствени начинания. Категорично е постановено, че е „дълг на всеки евангелист да работи за засилване на славянското съзнание сред народа” и засилване на връзките с „нашия по-голям брат и освободител – Великият Съветски съюз”. Окръжното призовава също така и за идейното обединение и солидарност на славянските народи. На фона на дотогавашните отношения с властта това окръжно на Върховния съвет на ОЕЦ има напълно казионен характер и е симптом за променените условия в страната. – ЦДА, ф. 147 б, оп. 3, а.е. 1639, л. 131-133.

¹⁴ Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и “народната демокрация” (1944-1953). С., 2002. 138-139. Самият документ е изготвен от държавната власт, а аналогична декларация на 29 декември 1947 г. подписват и членовете на Св. Синод на БПЦ.

издържани в духа на пропагандните комунистически клишета.¹⁵ Всичко това се случва на фона на започналите първи гонения и арести на евангелисти в страната.¹⁶

Началото на разправата с евангелските църкви съвпада с втората вълна на репресии срещу представители на БПЦ. Тя започва с ареста на игумена на Рилския манастир архимандрит Калистрат, чиято дейност и явни антикомунистически позиции отдавна са следени от новата власт. За разлика от първите месеци след 9 септември сега стремежът на комунистическото управление е да представи тези нови гонения като законосъобразни, поради което повечето от тях завършват с открити, но напълно дирижирани съдебни процеси. Репресиите са в контекста на общата борба на комунистическите страни от Източна Европа с вътрешния враг.¹⁷

Замислен и проведен като публичен с цел „пълното разобличаване на търговците с вярата и изменници на родината”, процесът срещу арестуваните през 1948 г. евангелски пастори от СОЕЦ започва на набелязаната от Политбюро дата 25 февруари и продължава до 8 март 1949 г., когато са произнесени присъдите. Обвиненията са за шпионаж в полза на чужди държави, предаване сведения от военен, стопански и политически характер, разпространяване на зловердни слухове, вражеска пропаганда и т.н., а от 15-те обвиняемите 4-ма са осъдени на доживотен строг тъмничен живот, 4-ма на

---

¹⁵ ЦДА, ф. 165, оп. 3, а.е. 113, л. 1-2.

¹⁶ На 7 януари в с. Цар Асен (Панагюрско) е разтурено евангелско събрание и е забранено по-нататъшното събиране на това „котило на реакцията”. На 6 февруари на ръководителя на Петдесятната църква в с. Полско Косово (Великотърновско) е забранено да проповядва, а вследствие е и пребит от околийския началник на милицията. На 15 февруари в Поморийска околия са арестувани 6 пастори и проповедници от Петдесятната църква по обвинение, че нямат открити листове, въпреки разрешението което имат от местната власт за участие в неделни опреснителни курсове. На 17 февруари в гр. Бургас е арестуван още един пастор от църквата. – ЦДА, ф. 165, оп. 2, а.е. 31, л. 72-73.

¹⁷ Тук е необходимо да кажем, че агентурно-оперативната работа сред изповеданията започва още през 1946 г. Евангелските църкви са в полезрението на съществуващата към Отдел I на дирекция „Държавна сигурност” група „Духовенство и секти”. В зависимост от различните преструктурирания на службите за сигурност те ще бъдат наблюдавани и разработвани от различни отдели и съответните техни отделения. През 50-те години църквите са наблюдавани от III отделение „Духовенство и секти” на Отдел I към III управление на ДС по линия на „Протестанти и секти”.

15 години затвор, 3-ма на 10 години, 1 на 6 години и осем месеца затвор, 1 на 5 години, а 2-ма на 1 година условно.¹⁸

На централния процес, като свидетели са привлечени 24 други пастори, също арестувани, продължаващи да пребивават в затвора и след неговото приключване. Десет от тях, представители на всички деноминации са привлечени като обвиняеми по сформиран през юли 1949 г. втори процес срещу евангелски пастори (Дело № 1166 от 5 юли 1949 г.). 1 е осъден на 10 години строг тъмничен затвор, 2-ма на 6 години и 8 месеца, 2-ма на три години, 2-ма на по две години, 1 на една година и 2-ма получават по 1 година условно.

Така от общо 138 пастори, числящи се към четирите деноминации влизаци в състава на СОЕЦ, 21 получават ефективни, а 4-ма условни присъди. С влизането на присъдите от двата процеса в сила, евангелската общност в страната на практика остава без своето авторитетно и опитно ръководство, което е и повод да бъдат принудени църквите да включат в състава на новите ръководства лоялни и удобни за властта хора.

Арестите от 1948 г., течащото следствие и широка пропагандна кампания на комунистическата власт разколебават част от последователите на евангелските църкви и дават възможност на преден план да излязат хора склонни на компромис с властта за сметка на обезличаването на църквите. На 20 януари 1949 г. група миряни от четирите деноминации представени в СОЕЦ отправят изложение до ДИ с молба за създаване на „единна народна евангелска църква, освободена от рутината, църква прогресивна и в духът на новото време, която да работи за създаване на хора честни и правдиви, хора на труда и дълга към обществото и държавата”.¹⁹ Авторите желаят и по-бързо приключване на следствието от органите на ДС за да може евангелските църкви да нормализират своя живот и да се включат в „общите народополезни начинания на отечественофронтowska България”. Само две седмици по-късно те отново отправят аналогично изложение, но вече по-

---

¹⁸ Вестители на истината. История на евангелските църкви в България. С., 1994, с. 355-356; Процесът срещу евангелските пастори-шпиони. С., 1949.

¹⁹ ЦДА, ф. 165, оп. 3, а.е. 210, л. 31.

добре аргументирано и с конкретно предложение за сливане на всички деноминации, църкви и секти в една единна евангелска църква.²⁰ Очевидно внушенията в изложенията искания са част от течащото проучване относно възможността за създаване на единна църква, по подобие на съществуващия от октомври 1944 г. в СССР Всесъюзен съвет на евангелските християни и баптисти (ВСЕХБ), обединяващ по-голямата част от евангелистите в страната. Директорът на изповеданията естествено изпраща преписката на министъра на вътрешните работи Антон Югов, намирайки предложението за „злостно внушение на някоя чужда политика, насочена против трайните интереси на НРБ“.²¹ В крайна сметка властта не намира за основателно да прибегне до тази мярка за „централизиране“ на евангелската общност, а точно обратното. След края на процесите е разтурен организационно Съюзът на обединените евангелски църкви, премахната е длъжността на религиозния представител, а евангелските църкви започват да се представляват пред държавата от председателите на съюзите на отделните деноминации. Очевидно надделява виждането, че съществуването на общ представителен орган по-скоро допринася за засилване и консолидиране на евангелските църкви, отколкото да спомага за тяхното по-ефикасно контролиране.

Оттук насетне в политиката на БКП по отношение на евангелските църкви ще се наблюдава известна диференциация, тъй като проблемите с отделните деноминации стават различни. Интересното в случая е, че разпускането на СОЕЦ дава възможност на отделните деноминации да развиват по-самостоятелна дейност, без да се съобразяват със съществуващата дотогава обща такава. Поради тази причина и проявяващите по-голяма активност веднага изпъкват на фона на останалите. Тази тенденция веднага е регистрирана от Дирекцията на изповеданията и Държавна сигурност. В справките и докладите в първите години след процесите (1950-1953 г.) се констатира, че „по-значителна религиозна-пропагандна дейност развиват петдесетниците и адвентистите“, което води до печелене на нови членове и закупуване на нови имоти. За ограничаване възможността за

---

²⁰ Пак там, л. 41-42.

²¹ Пак там, л. 39-40.

водене на активна религиозна пропаганда е забранено разпространението на религиозна книжнина, а адвентистите са поставени под специално наблюдение, заради почитането на съботния ден, отказите на последователите на църквата да изпълняват наредбите за свинско месо и тютюн, да полагат военна клетва и да боравят с оръжие.²²

Съгласно чл. 30 от влезлия в сила на 1 март 1949 г. Закон за изповеданията, в тримесечен срок от неговото обнародване, отделните изповедания трябва да изработят свои устави, които да представят в МВнР за утвърждаване.²³ Макар и в срок всички деноминации да депозират отново своите устави в Дирекцията, властта бави тяхното приемане почти две години.²⁴ До средата на 1952 г. са утвърдени уставите на БПЦ, мюсюлманското и израилтянското изповедание, както и на арменската църква. Въпреки обаче мнението както на сформирания по въпроса комисия, така и на Дирекцията на изповеданията, уставите на евангелските църкви, Католическата църква и Бялото братство остават неутвърдени от правителството.

Предвид „политическата неблагонадеждност“ на евангелски деноминации и подготовката за разправа с Католическата църква в страната, смятана за „най-непримиримия враг“ по религиозна линия, утвърждаването на техните устави би имало нежелани за БКП последици. Осемте вероизповедания са официално регистрирани в Дирекцията на изповеданията, което им дава възможност да извършват религиозни обреди. На факта, че са регистрирани БКП ще се позовава всеки път когато към нея се отправят критики за липсата на религиозна свобода в страната. Регистрацията обаче не значи, че съответната религиозна общност е официално призната. В Закона за изповеданията изрично е записано, че само след като уставът на съответното изповедание е одобрен то бива и признато. От друга страна

---

²² АМВнР, оп. 9, а.е. 692, л. 10-11. От тези години датира и една тенденция, която ще е характерна за религиозната политика на БКП. Държавните органи по места започват да сътрудничат с клира на БПЦ там където споменатите евангелски църкви разширяват своето влияние.

²³ ДВ, бр. 48 от 1 март 1949 г.

²⁴ Едва на 20 февруари 1951 г. със заповед на МС е назначена комисия в, която да прегледа представените устави на отделните изповедания и направи предложение пред Министерския съвет за тяхното утвърждаване. – АМВнР, оп. 4, а.е. 124, л. 37.

неутвърждаването на уставите ги лишава от възможността да придобият статут на юридическа личност и съответно правото да притежават както недвижима собственост, така и да извършват стопанска дейност. Тази практика довежда до появата на нов термин характеризиращ положението в което се намират непризнатите и с неодобрен устав, но регистрирани изповедания – „в положение на търпимост”. Тази политика към „неблагонадеждни” изповедания има за цел те да бъдат държани в постоянна несигурност, а при необходимост тяхното неустановено правно положение да бъде използвано за натиск върху ръководствата им. Това отношение спрямо тях ще е характерен елемент за религиозната политика на БКП през целия период на нейното еднопартийно управление и безспорно е заимствано от съветската практика.

След смъртта на Сталин религиозната политика на КПСС, а и на другите комунистически партии от социалистическия лагер, претърпява нова метаморфоза и слага край на специфичните отношения между съветската държава и Руската православната църква (РПЦ) в периода 1943-1953 г., често определяни от руската историография като „временно примирие”. „Сталинистите” се придържат към установената през 40-те години политика за урегулиране отношенията на църквата с държавата, така че последната да не се превръща в оръдие на „реакцията”, а да бъде инкорпорирана в системата на властта до степен да подкрепя външнополитическата линия и пропаганда. Застъпва се донякъде и позицията, че в условията на настъпилото „затопляне” може да се направят стъпки към предоставяне на по-голяма свобода на РПЦ и останалите вероизповедания. Привържениците на твърдата линия, гравитиращи около новия ръководител на КПСС и съветската държава Н. Хрущов са на мнение, че в условията на началото на прехода към „предкомунистически” отношения няма място за буржоазните остатъци, в това число и религиозните. Под личните наставления на Н. Хрущов те желаят да се пристъпи към решителна борба с религията, а спокойните отношения с църквата отнасят към „сталинското наследство”, което е необходимо да бъде ликвидирано. Съществена роля за началото на новата война с религията изиграва победата на Н. Хрущов над „сталинистите” през

1957 г. и тяхното елиминиране, като част от новия курс на десталинизация. И докато в контекста на сталиновата политика за създаване на „национална“ империя, борба с космополитизма и т.н., РПЦ не се разглежда като директна враждебна сила, то връщането към „ленинските норми на партиен живот“ и идеята за „интернационалната същност“ на комунизма променят коренно нещата.

Пряко следствие на антирелигиозната и атеистична политика на съветското ръководство е възобновената през 1957 г. практика за закриване на храмове чрез снемането на тяхната регистрация, като по този начин борбата с религията е облечена в законова форма. От гледна точка на съветските държавни органи регистрацията означава, че религиозното обединение действа в рамките на закона и едновременно се намира под негова защита. От друга страна процедурата по регистрацията става надеждно средство за контрол на държавата (партията) върху религиозния живот в страната. Окончателната регистрация се извършва от Съвета по въпросите на РПЦ и Съвета по въпросите на религиозните култове, въз основа на мнението на местните органи на властта, към които вярващите се обръщат при желание за получаване на такава. Поради тази причина динамиката на регистрациите отразява изменението в курса на политиката на комунистическата партия към църквата и религията. В периода от 1958 до 1964 г. Съветът по въпросите на РПЦ сменя регистрацията на около 40 % от действащите църкви, манастири, духовни учебни заведения и организации на РПЦ²⁵.

Новата политика на съветската компартия води до разцепление в ВСЕХБ. През 1960 г. част от евангелските пастори и вярващи несъгласни с водената политика на отстъпки обвиняват ръководството в престъпна сделка с атеистичната власт и настояват за отмяна на издадените от ръководството документи в духа на новата хрушчова политика. След първия неуспешен опит е създадена специална инициативна група имаща за цел да работи за свикване на общ събор. След като става ясно, че той няма да се състои се

---

²⁵ Маслова, Ирина. Деятельность Совета по делам религий при Совете Министров СССР в 1965–1985 гг.: «политика сдерживания». – Религия и право, 2005, № 1.

взима решение за излизане от ВСЕХБ и създаване на отделен съюз – Съвет на църквите на евангелските-християни баптисти (СЦЕХБ). Те отказват да се регистрират, отхвърлят забраната за работа с деца, организират тяхното обучение в специални училища, пристъпват към свободна религиозна пропаганда и др. Естествено комунистическата партия отговаря с репресии, а много от активните членове на новия СЦЕХБ са арестувани и осъдени на дълги години затвор.²⁶

В СССР процента на регистрираните към нерегистрираните т.нар. „религиозни обединения“ на неправославните изповедания, църкви, деноминации, общества и секти е сходен с този на РПЦ. Към началото на 1962 г. на територията на петнадесетте съветски републики те са общо 10910. От тях са регистрирани 4424 (40,5%), а нерегистрирани - 6486 (59,5%), обслужвани от 14002 свещенослужители, 6032 от които са нерегистрирани. Извън тези цифри остават 2200 религиозни обединения принадлежащи към забранените секти определяни от партийните органи като „антисъветски, антидържавни и фанатични секти“: 994 на петдесятниците, 607 на йеховистите, 199 ипх-ипц, 128 на менонитите, 49 на адвентистите-реформатори, 47 на хлисти, съботяни – 36, чисти баптисти – 32, йоанити – 21 и инокентиевци – 15.²⁷

Обобщените данни за годините 1961-1966 г. показват едно чувствително намаление на общото число религиозни обединения от всички вероизповедания и църкви в СССР (регистрирани и нерегистрирани) – от 22698 на 17507 (- 5191). През същият период са осъдени 1234 души принадлежащи към т.нар. религиозни култове по обвинения за неспазване на религиозното законодателство и антисъветска дейност. Основно това са евангелски християни-баптисти, менонити, петдесятници, йеховисти,

---

²⁶ Заватски, Вальтер. Евангелское движение в СССР после Второй мировой войны. // <<http://www.rusbaptist.stunda.org/dop/zavat.htm>> (Посетен на 19.01.2011 г.)

²⁷ Советов, И. М. (М.И. Одинцов). Совет по делам религиозных культов при СМ СССР и евангелское движение в Советском Союзе. 1956-1965 гг. – В: Свобода совести в России: исторический и современный аспекты. Выпуск 4. Сборник статей. М.: Российское объединение исследователей религии, 2007. С. 214-246. // <<http://www.rusoir.ru/president/works/214/>> (Посетен на 22.02.2011 г.)

истинно-православни, адвентисти и по-малко мюсюлмани, католици и мурашковци.²⁸

Подобно на съществуващата в СССР практика, в приетия през 1949 г. Закон за изповеданията съществува член визиращи начина на регистрация на религиозните общности в България: „Чл. 16. Централните ръководни органи на изповеданията са длъжни да се регистрират при Министерството на външните работи, а ръководните органи на местните поделения – при местните народни съвети, с поименно обозначение всички членове на същите ръководни органи.” През лятото на 1957 г. Комитетът по въпросите на БПЦ и религиозните култове започва мащабна проверка в София и страната относно неговото приложение.²⁹ В крайна сметка след почти пет годишно подработване на въпроса³⁰ на 19 ноември 1962 г. КВБПЦРК и отдел „Народни съвети” при Министерския съвет издават поверителна инструкция № А 1-455 „Относно регистрацията на протестантските секти и верската общност „Бяло братство” /дъновисти/”³¹. Тя е изпратена до председателите на изпълкомите на всички Окръжни народни съвети и Градските народни съвети в София, Пловдив и Варна, придружена с пояснителна записка от председателя на Комитета М. Кючуков. Въпреки, че инструкцията и пояснителната записка никога да не са публикувани официално, те стават основа за извършване на регистрацията. Тя е проведена през първата половина на 1963 г., а на 13 септември с.г. Комитетът изготвя специална справка по въпроса. Окончателните цифри сочат наличието в страната на 262 регистрирани църкви и поделения, 428 нерегистрирани техни групи и общности, намиращите се в 674 населени места³². От справката научаваме, че през няколкомесечния период на новата регистрация са постъпили общо 265

---

²⁸ Пак там.

²⁹ АМВнР, ф. 10, оп. 9, дело 38, преписка 1119, л. 9, 15-16, 75-78.

³⁰ По-подробно вж.: Лефтеров, Ж. Пререгистрацията на евангелските църкви и Бялото братство в края на 50-те - началото на 60-те години на XX в. – В: Годишник на департамент История. Т. III (2008). [CD-ROM]. С., 2011. 417-448.

³¹ АМВнР, ф. 10, оп. 10, а.е. 1109, л. 1-2.

³² Съотношението на тези 262 регистрираните църкви и техните клонове спрямо общия брой от 690 (262 + 428) е 38 %, което го прави сходно с положението в СССР, разгледано по-горе.

молби за регистрация, от които са уважени едва 106, макар и все още необявени официално.³³

След получаване на съответното одобрение от партийните органи³⁴, на 30 януари 1964 г. Комитета изпраща до всички Окръжни комитети на БКП и Окръжни народни съвети поверителна обяснителна записка от М. Кючуков относно „Окончателното провеждане на регистрацията на протестантските секти”. В нея председателят на Комитета отправя молба ОНС да разпоредят на местните народни съвети „прекрътяването на всякаква публична религиозна дейност от страна на нерегистрираните поделения на тези секти”.³⁵

Рекапитулацията на проведената в периода 1961-1964 г. нова регистрация е следната – получават такава едва 106 (5 от които на Бялото братство³⁶), а останалите официално престават да съществуват, което автоматично ги подлага на постоянен натиск от страна на органите за сигурност и местната власт. Дейността им е обявена за незаконна и поради тази причина контролът върху тях се засилва. За тази цел през м. май 1964 г. Комитетът изпраща в Министерството на вътрешните работи „за сведение и надлежно разпореждане” списъци на всички регистрираните и нерегистрирани църкви и групи. Нито една от подадените в хода на

---

³³ АМВнР, ф. 10, оп. 10, а.е. 1109, л. 9. Любопитен факт е, че е отказана регистрация на две евангелски църкви, които дотогава не са подавали молби: Евангелската Христова църква и Христовата църква, а мотивите за отказа са свързани с липсата на регистрирани централни ръководства, поради което „дейността им е изцяло извън законите”.

³⁴ На 18 ноември 1963 г. МВнР изпраща доклад до Секретариата на ЦК на БКП. Предвижда се свалянето на регистрацията на една от шестте евангелски деноминации – Адвентистите от седмия ден - реформаторско движение. Основен мотив е незначителният брой на последователите (около 160 души), както и „грубата нелоялност през последните години”, което в крайна сметка налага „тази секта да бъде закрита”. Според министъра на външните работи регистрация „безспорно ще предизвика известно раздражение сред неориентираните добре и фанатично настроени последователи на сектите”, но Комитета е извършил „известна подготовка за подмяна и укрепване централните ръководства на сектите с лоялни пастори, които да подкрепят и утвърдят новата регистрация”. Наблягайки на възможни реакции в западните страни с цел zlepоставяне на НРБ като подлагаща църквите на „безогледни преследвания” в доклада се посочва, че срещу тази пропаганда ще се реагира както официално, така и от самите представители на изповеданията. В заключение МВнР моли Секретариата да даде своето съгласие за провеждане решенията на Комитета. – Пак там, а.е. 1109, л. 8-12.

³⁵ АМВнР, ф. 10, а.е. 1109, л. 13-17.

³⁶ Петте клона (братства) обхващат едва 260 последователи на братството. Това са братствата в гр. Бургас и околните села (70 души); гр. Айтос и околните села (70 души); гр. Русе (40 души); с. Тополица (30 души) и група в кв. „Изгрев” от 50 души.

регистрацията молби извън предварително определените 106, така и не получава необходимото от окръжните народни съвети и Комитета одобрение. През следващите години и десетилетия положението не се променя и като правило регистрацията се отказва в почти всички случаи на такива опити, независимо дали става въпрос за вече съществуваща религиозна общност, нова църква или група вярващи.

Пререгистрацията на евангелските църкви и Бялото братство води до изостряне на отношенията с някои деноминации. Още през 1960 г. с цел поставяне под контрол на Съюза на църквите на адвентистите от седмия ден цялото му централно ръководство е сменено с ново. Въпреки това, по констатация на самата комунистическа власт тази стъпка не само, че не води до подобрене в работата с деноминацията, но по-мекото отношение към новото ръководство и затварянето на очите за някои дребни нарушения на съществуващото религиозно законодателство „насърчи адвентистите в тяхното двуличие и нелоялност към властта”. По време на провеждането на пререгистрацията Комитетът прави няколко предложения за снемане регистрацията на църквата особено когато става ясно, че адвентистите оказват най-сериозна съпротива срещу тези мероприятия. Според служителите на Комитета, адвентистите от седмия ден „вземат все по-активен курс на тотална съпротива срещу регистрацията и стават една от причините тази регистрацията, в която бяха ангажирани окръжните народни съвети, да бъде застрашена от проваляне”.³⁷ Констатирано е, че адвентната църква оставайки незасегната от процесите от края на 40-те години е разширила дейността си многократно и провежда активна агитационно-пропагандна дейност и борба срещу атеизма на БКП. В средата на 1964 г. Комитетът даже окачествява тази дейност като „антикомунизъм, борба срещу обществения ред”.³⁸ По политически съображение, свързани най-вече с това

---

³⁷ АМВНР, ф. 10, оп. 10, дело 26, преписка 1528, л. 2.

³⁸ Пак там, л. 1. В началото на май 1964 г. адвентистите организират събор, за чиито провеждане не получават необходимото разрешение, въпреки четири поредни опита да получат такова, и по време на който избират ново, неодобрено от властта ръководство в състав от 13 души. То бива утвърдено от съединенията и клоновете на църквата по места с цел Комитетът да бъде поставен пред свършен факт и да бъде подложен на натиск за да го регистрира.

да не се предизвикат международни реакции на иначе силната в САЩ Църква на адвентистите, комунистическата партия отхвърля предложението за снемане на регистрацията изобщо и причисляването на деноминацията към незаконните секти.

Пререгистрацията довежда до няколко важни неща. На първо място тя показва, че независимо от всичко мнозинството от евангелските църкви, включително и поставените извън закона имат желание да получат регистрация и да действат в неговите рамки. От гледна точка на комунистическата власт регистрацията е инструмент за рязко намаляване на най-нелоялните и създаващи проблеми църкви, съединения, общества и пастори. Нерегистрираните такива са принудени да съществуват полулегално именно защото години наред получават отказ за регистрация, въпреки подадените заявления за такава. Продължаването на тяхната дейност под формата на „подземна църква” дава законови аргументи за преследването им. От друга страна чрез регистрацията четири от петте деноминации получават лоялни ръководства. Затова и от 60-те години нелоялните прояви и различните форми на пасивна съпротива се срещат преди всичко сред нерегистрираните църкви и техните местни клонове.

С идването на Л. Брежнев на власт, макар и бруталната атеистична политика на комунистическите партии да не се променя, директните кампании и гонения намаляват. Налага се и преосмисляне на водената дотогава антирелигиозна политика. Новите реалности в СССР дават надежда на СЦЕХБ, че отношението на държавата ще се промени. През 1965 г. Съветът на църквата избира свое постоянно ръководство, но му е отказана регистрация. Това кара последователите на съюза да организират публични акции чрез провеждане на религиозни шествия, процесии и масови кръщения. Изготвено е и колективно заявление до Конституционната комисия за нарушение на свободата на съвестта. Кулминация на тези акции е масовата демонстрация срещу гоненията от страна на властта пред зданието на ЦК на КПСС в Москва на 16 и 17 май 1966 година, когато около 500 души от 120 града с пеене на химни и обща коленопреклонна молитва настояват за среща с Л. Брежнев, на когото искат лично да предадат своя петиция. Остават и през

нощта под проливен дъжд, а на другия ден – 17 май демонстрацията е разпръсната с обичайното за милицията насилие. Някои от демонстрантите са подведени под съдебна отговорност, а 2/3 от останалите получават административен арест до 15 дни.³⁹

Очевидно във връзка със събитията в СССР, активизирането на евангелските църкви и то по линия на контактите им с чужбина, за което ДС постоянно сигнализира партийните органи, и за пресичане на тази „поредна идеологическа диверсия” в т. 3 от решението на Секретариата на ЦК на БКП от 27 декември 1966 г. „За подобряване атеистичното възпитание на трудещите” КВБПЦРК е задължен: „а/ Да следи за дейността на задграничните религиозни централи, за разпространяваната от тях литература, религиозни радиоемисии, изпращане на емисари в нашата страна и взема мерки за пресичане на тази дейност; б/ Съвместно със заинтересованите институти и ведомства да обсъди въпроса за отпускане субсидии, освен на източно-православното и ислямското, и на другите християнски вероизповедания в нашата страна и да внесе съответно предложение.”⁴⁰

Идеята за държавна субсидия и за евангелските църкви най-вероятно е свързана с разбирането, че по този начин те биха могли да бъдат поставени във финансова зависимост от властта, а от там и в политическа такава. От друга страна това би било повод за ограничаване на получаваните от чужбина помощи. По това време в страната държавна субсидия получават единствено вероизповеданията с одобрени устави. От наличната документация, съхранявана в архивния фонд на Комитета и Секретариата на ЦК не става ясно дали получаването на предвидената държавна субсидия е свързано и с промяна на отношението по въпроса за утвърждаване на уставите на визираните деноминации и признаването им за юридически личности. В крайна сметка тези намерения така и не се осъществяват.

---

³⁹ Никольская, Татьяна. Кто такие "отделенные"? К 40-летию движения баптистов-инициативников. – Евангельская газета. // <<http://gazeta.mirt.ru/?2-40-191--1>> (Посетен на 19.02.2011 г.); Попов, Владимир. Дело и судьба баптиста Георгия Винса. Историю евангельского и правозащитного движения в Советском Союзе изучают по его книгам. - Независимая газета, 17 сентября 2008 г.

⁴⁰ ЦДА, ф. 1 б, оп. 8, а.е. 7466, л. 1-2.

В началото на 70-те години КВБПЦРК констатира, че вследствие от водената политика „четири от петте протестантски секти имат относително лоялни централни ръководства”, като изключение прави адвентната църква „която от редица години регистрира най-много закононарушения, тъй като нейните ръководни кадри почти изцяло се оказаха нелоялни”.⁴¹ От 1975 г. на пастори (част от които вече са привлечени за сътрудници или агенти на ДС) от смятаните за достатъчно лоялни църкви е разрешено да представляват страната на международни форуми, като разбира се паралелно държавният орган сигнализира за необходимостта от „ограничаване зависимостта от международните центри на протестантизма”. Не без гордост е заключението, че за разлика даже от СССР представителите на евангелските църкви в България „не причиниха досега тежки недоразумения, смущения или даже открити демонстрации” и „не се подадоха да снабдяват западната реакционна пропаганда с писмени изложения”.⁴²

Въпреки отчетените „успехи” в работата с евангелските църкви и предприети мерки проблемите с тях все пак продължават. Най-важният въпрос, който вълнува комунистическата власт е за кадрите и контрола върху дейността им. Друго което продължава да притеснява управляващите е най-вече работата на църквите с младежи и провеждане на специални служби за тях от някои църкви. В края на 70-те години за пореден път е констатирано, че в евангелските църкви „работят реакционно настроените духовници”,

---

⁴¹ СЦАСД успява да установи контакт със Съединените щати и без разрешение на КВБПЦРК подновява пълномощията за собственост на своите имоти от чуждестранно юридическо лице. Колкото до смятаните за лоялни църкви, се налага практиката техните ръководства да издават специални послания до своите пастори и проповедници за ограничаване контактите с чужденци и българи-емигранти.

⁴² АМВнР, ф. 10, оп. 12, а.е. 355, л. 1-31. Овладеяването на църквите чрез лоялни ръководства е повод за пристъпване към унищожаване на материалната им база чрез затваряне, отчуждаване или събаряне на молитвени храмове. Формалното основание е недостатъчният брой последователи в съответното населено място и съответно липсата на регистрация. Така сградата на Баптистката църква в Русе е превърната в Дом на атеиста. Методистката църква във Варна е превърната в куклен театър. Отчуждени са методистките църкви в Плевен и Русе. Евангелската съборна църква в Мерицлери е превърната в склад за памук, а в Бургас е иззета за канцеларии на пчеларското дружество. Имотите на Богословската семинария в Самоков и Девическото училище в Ловеч също са отчуждени. В плановете за благоустрояване на населените места умишлено са включвани терените на евангелските църкви с цел те да бъдат съборени. По този начин са разрушени евангелските църкви в градовете Ямбол, Кричим, Велинград, село Гарваново, Хасковско, с. Елешница, Благоевградско, баптистката църква в град Варна. Съборена е и методистката църква в Севлиево.

които поради липсата на учебно заведение няма с кого да бъдат заменени. Комитетът настоява Окръжните народни съвети да действат по-активно и да санкционират нарушенията, сред които се откроява посещението на деца в молитвените домове, свободното движение на пасторите по регистрирани и нерегистрирани църкви, допускането на чужденци да проповядват в църквите, заплащане от бюджета на църквите на нерегистрирани пастори и др. Като положително е определено участието на пастори на международни форуми с цел разкриване истината за „свободата” на евангелските църкви, „която на Запад се фалшифицира с помощта на пастори избягали от България”. В тази връзка под строг контрол и специална програма протичат и посещенията на пастори от чужбина в България.⁴³

От друга страна тоталитарната власт никога не пропуска възможност да накаже строго „провинилите” се с назидателна цел. В отговор на засилените контакти със свободния свят и „изостряне на международната обстановка по религиозна линия” е присъдата на Софийски районен съд от 25 октомври 1979 г. срещу 6 членове на Петдесятната църква, осъдени на различни срокове затвор за нарушаване на Закона за валутните ценности и валутния контрол. Всички подсъдими признават своята вина и се разкайват. Както и през 1949 г. процесът е използван пропагандно от комунистическата власт и е отразен както от националния, така и от регионалния печат. Основният лайтмотив е проличалата според комунистическите идеолози хуманност на комунистическото общество и неговите закони. Очевидно в тази връзка жалбите на подсъдимите до Върховния съд са удовлетворени и първоначалните им наказания са намалени.

За събирането на достоверна информация за протичащите в църквите процеси и оказване влияние върху тях спомага дейността на Държавна сигурност, и по-точно Трети отдел на Шесто управление, отговарящ за

---

⁴³ АМВнР, ф. 10, оп. 13, а.е. 312, л. 1-15. През 1977 г. България е посетена от секретаря на европейското ръководство на Петдесетните църкви пастор Макиш и пасторите Джон Улдриан, Ван Коленбриндер и Вили Буркет. Същата година в страната на посещение са пастор Пирсън, председател на Генералната конференция на Адвентната църква и пастор Лудереш, председател на Евро-африканската дивизия на църквата. Според КВБПЦРК от „Ватикана и протестантските центрове на Запад се упражнява натиск за утвърждаване на уставите на католици и протестанти, за да придобият и те статут на юридически личности”. – АМВнР, ф. 10, оп. 14, а.е. 594, л. 1-3.

контрола върху изповеданията. Благодарение на активната работа на органите през 70-те години, в отчета на Трети отдел за 1980 г. се говори за 20 вербувани и внедрени агенти сред евангелските църкви (Петдесятната църква - 7, Конгрешанска църква - 4, Методистката църква - 3, Адвентисти от седмия ден - 3, Адвентисти от седмия ден - реформаторско движение - 1, Баптистка църква - 1 и Божия църква - 1). По същото време активната агентура по линия на православно духовенство възлиза на 32 души, а по линия на католицизма на 4. Съотношението на агентурата сред трите основни християнски изповедания е повече от показателна, като се има предвид, че свещенослужителите на БПЦ са 20 пъти повече от тези на Католическата и евангелските църкви. И тази тенденция се запазва. Две години по-късно, в отчетът на Трети отдел за 1982 г. цифрите са същите с изключение на увеличени брой агенти в Католическата църква след атентата срещу папа Йоан-Павел II, станал година по-рано.⁴⁴

За сериозността на нелоялното поведение и съществуващата пасивна съпротива сред пасторите на евангелските църкви показателни са и данните за тези от тях представляващи интерес за службите. Така например през 1982 г. броят на духовните лица от християнските вероизповедания, които се водят на оперативен отчет са: БПЦ - 47; Католическа църква - 4; Евангелски църкви - 64.⁴⁵ Изключително високият процент на последните навежда на мисълта, че и смятани за лоялни пастори също са под специално наблюдение на органите на ДС, тъй като по това време всички пастори (регистрирани и нерегистрирани) в страната са около 100 души. Цифрите говорят и за повсеместния, на практика тотален контрол върху евангелската общност. Затова е и изумително как въпреки него те намират възможност да провеждат своята дейност и да продължават да бъдат достатъчно активни в привличането на нови последователи.⁴⁶

---

⁴⁴ Методиев, Момчил. Държавна сигурност в Духовната академия. – Християнство и култура, бр. 7 (64), 2011. 31-32.

⁴⁵ Мигев, Владимир. БКП и религиозните общности в България (1944-1989 г.) – В: Изследвания по история на социализма в България 1944-1989. С., 2010. 572.

⁴⁶ В тази връзка органите за сигурност следят отблизо тяхната дейност и не пропускат всяко нейно активизиране. Така например в публикувана в „Бюлетин за ръководния състав на МВР – бял” информацията относно „Оперативната обстановка сред българските цигани и

Въпреки всичко евангелските църкви продължават да създават редица проблеми на комунистическата власт. Така например в пространен доклад с дата 7 април 1983 г. относно взаимоотношенията с религиозните общности в страната, КВБПЦРК подробно откроява „слабостите” при работата с евангелските църкви и на ИК на ОНС се препоръчва: да вземат мерки за следене и регистриране на промените в състава на местните ръководства, които следва да се извършват в съответствие с изискванията за благонадеждност; да се иска предварително мнението на Комитета при отчуждаване на молитвените домове; да не се допускат помощи и литература от чужди граждани и организации; да не се допуска служене на нерегистрирани пастори или на пастори от други населени места; да се съблюдава децата на всички адвентисти да посещават училище в съботни дни; да не се допуска църквите да притежават размножителна техника за да отпечатват и разпространяват материали без разрешение на Комитета; да не се допускат мероприятия, които нямат култов характер като излети, събори, лагери и др.⁴⁷

Пример за ярка форма на съпротива срещу дирижираните от партийните органи процеси в евангелските среди са събитията в Съборната църква. В края на 1984 г. братята Христо и Димитър Куличеви, нерегистрирани пастори овладяват ръководството на църквата отстранявайки одобрените от властта лоялни кадри. Обвинени в узурпиране по незаконен начин на ръководството на Съюза на евангелските съборни църкви те са арестувани и през април 1985 г. Христо и Димитър Куличеви са осъдени, съответно на 8 и 6 месеца затвор. Следствието и процесът срещу тях са повод за предизвикване по определение на властта на „активна клеветническа кампания от някои страни на Западна Европа, САЩ и други международни

задачите на органите на ДС и НМ” с дата 5 май 1980 г. среща следното: „Наблюдава се известно активизиране на баптистките и евангелските църкви в някои райони и квартали, населени предимно с български цигани. Софийското градско и окръжните управления на МВР провеждат мероприятия за пресичане, ограничаване и неутрализиране на нелоялната дейност сред българските цигани. Установеният вражески контингент обаче е малък и не създава необходимата оперативна база за по-разгърната, ефективна и перспективна работа. По-добри резултати имат в това отношение окръжните управления в Ямбол, Пазарджик, Ловеч и Михайловград.” // <<http://www.bghelsinki.org/bg/publikacii/obektiv/mikhailivanov/2011-01/kato-na-prazni/>> (Посетен на 23.02.2011 г.)

⁴⁷ АМВНР, ф. 10, оп. 14, а.е. 923, л. 2-8.

организации против НРБ”.⁴⁸ Това е и последният процес срещу евангелски пастори през тоталитарния период.

Друг пример за създаване на по-сериозни проблеми на властта в този период, освен братята Куличеви, е случаят с Божията църква и нейният главен пастор Павел Игнатов. Дотогава политиката на партията, Комитета и ДС се свежда до непризнаване на църквата и гонения на нейните последователи. От друга страна през 70-те години и началото на 80-те Божията църква увеличава значително своите последователи, които по данни на ДС достигат 2-3000 души и засилва своята дейност вследствие смяната на поколенията и идването на нови по-млади пастори. Това кара властта чрез своите органи за влияние да се опита да канализира нейната дейност. По примера на Съветския съюз и неговите опити датиращи още от началото на 40-те години всички нерегистрирани евангелски деноминации да бъдат обединени под една шапка, така и в България на пасторите и последователи на Божията църква се дава възможност да водят официален духовен живот чрез организиране на събирания, но към Съборната, Методистката или Баптистката църкви. От 1985 г. Павел Игнатов инициира напускане и оттогава върху тези последователи на Божията църква, които го следват натискът на органите за сигурност се засилва. Самият П. Игнатов е изселен в началото на 1987 г. и комунистическата власт установява контрол над църквата чрез избирането на ново лоялно ръководство, въз основа на специално разрешен и проведен събор.

През 80-те години, с изключение на случая с братя Куличеви, властта предпочита да взима т.нар. „превантивни административни мерки” включващи налагането на глоби, постоянни обиски, привиквания за справки, интернирания и принудително заселване.⁴⁹ Тези действия на властта не остават скрити за западната преса, емигрантските центрове и евангелските църкви към които принадлежат българските деноминации. Най-активен в

---

⁴⁸ Пак там, а.е. 1518, л. 2-5.

⁴⁹ Информация за имената и принадлежността по деноминации на подложените на различните видове репресии евангелски пастори и вярващи може да се намери на следния интернет адрес: <<http://www.evangelskivestnik.net/statia.php?mysid=773>> (Посетен на 23.02.2011 г.)

това отношение е братът на П. Игнатов, Игнат Иванов, който живее във Финландия и е представител на църквата в чужбина. Подетата на Запад кампания и междувременното му вербуване от ДС са причина властта само няколко месеца след като го е интернирала да освободи П. Игнатов и той е избран отново за главен пастор на Божията църква.

Благодарение на започналите промени в СССР и намеренията на съветското ръководство до подобри работата с религиозните общности, в България се стига до идеята нерегистрираните дотогава деноминация да бъдат легализирани, а останалите да получат статут на юридически личности, но единствено ако се ръководят от лоялни пастори. Това така и не се случва, но натискът върху тях през последните няколко години от комунистическото управление намалява, като разбира се не и наблюдението.

* * *

Формите на съпротива сред евангелската общност са свързани преди всичко с конкретните мероприятия на комунистическата власт и се явяват своеобразен техен отговор. Тоест те са вторични (компесаторни) и нямат ясна политическа насоченост. Затова и по оценка на самата комунистическа власт най-активната съпротива се наблюдават във връзка с пререгистрацията от началото на 60-те години, невъзможността за свободно провеждане на богослужения, атеистичната пропаганда, ограничаване контактите с чужбина. Разбира се, под съпротива би трябвало да се разбират най-вече нелоялните прояви и различни форми на несъгласие с комунистическата власт. Въпреки несъразмерния натиск спрямо тях и тежките условия в които трябва да работят, някои от деноминациите (петдесятниците и адвентистите) все пак чувствително увеличават своите последователи и материална база. От друга страна не трябва да се забравя, че през повечето време на комунистическото управление в България, евангелските църкви се ръководят от лоялни ръководства, склонни на сътрудничество с атеистичната власт с разрез с ценностите, които са призвани да отстояват.

В историята на протестантските деноминации, както в България, така и в останалите страни от социалистическия лагер се наблюдава една закономерност. Винаги когато комунистическата власт намали своите репресии и даде макар и малка възможност за извършване на свободна религиозна дейност, евангелските църкви не пропускат възможност да възстановят своята дейтелност и да се развиват. Последователното отстояване на самобитността, активността и самоотвержеността на отделните пастори водят до възприемането на евангелските църкви като най-малко изменили на своята роля, а оттам и като своеобразна духовна алтернатива. Поради тази причина за разлика от останалите вероизповедания в България, единствено евангелските църкви не само запазват, но и увеличават своите последователи, макар и минимално в процентно отношение. От около 16-18 000 през втората половина на 40-те години, до 20-22 000 към края на комунистическото управление. Нарастване води и до промяна в съотношението на броя на последователите на отделните деноминации. Трябва да се отбележи, че увеличение се наблюдава именно сред най-малко лоялните към властта деноминации – Петдесятната църква, Адвентистите от седмия ден и Божията църква, за сметка на Съборната, Методистката и Баптистката църкви.